

Навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи (у контексті ідей Я.А. Коменського)

Процес глобалізації, що інтенсивно розвивається у наш час, набуває світових масштабів й призводить до розширення взаємодій країн, народів і їх культур. Вплив, що здійснюється за допомогою різного роду культурних обмінів, прямих контактів між представниками іноземних країн, стає буденною реальністю, а зіткнення та взаємодія з представниками іншої культури входить у наше повсякденне життя. Ефективність цього процесу цілком залежить від взаєморозуміння між партнерами по комунікації.

За таких умов абсолютно закономірною виникає необхідність у підготовці особистості до міжкультурної комунікації, залучення всіх можливих освітніх ресурсів, у тому числі й вищої школи, задля трансформації майбутніх фахівців у міжкультурних трансцендентальних особистостей, які успішно братимуть участі «у процесах «наведення мостів» між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот» [1, с. 125-126].

Очевидно, що беручи участь у будь-якому з видів міжкультурних контактів, люди вступають у взаємодію з представниками інших культур, які доволі часто суттєво відрізняються одна від одної, що нерідко спричиняє виникнення непорозумінь, а інколи й конфліктних ситуацій, що унеможлиблює продовження міжкультурних контактів, а, отже, й взаємообмін різного роду досвідом, ідеями, досягненнями власних культур.

Певна річ, основною причиною невдач, що пов'язані з різницею у світовідчутті, тобто іншому сприйнятті світу, є здатність осягати інші культури через призму власної національної лінгвокультурної спільноти. Ще Я. Коменський говорив про важливість пошуку способу створення однієї мови загальної для всього світу [4, с. 325]. Такою «мовою» у межах розширення й глобалізації світового простору можемо вважати саме міжкультурну комунікацію як фундаментальну ланку задля налагодження будь-яких міжкультурних контактів.

Відтак, швидка реакція до культурних змін і продуктивна міжкультурна комунікація як «універсальна мова порозуміння» не може з'явитися ізольовано, сама по собі, без комплексної попередньої підготовки, без навчання міжкультурній комунікації.

Різні аспекти навчання міжкультурній комунікації відображено у наукових розвідках великої плеяди вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Бориско, Н. Гальскова, Л. Голованчук, О. Коломінова, Ю. Пассов, В. Сафонова, Н. Скляренко, С. Тер-Мінасова, В. Фурманова, Д. Бутьєса (D. Buttjes), М. Байрам (M. Byram) та ін.). Проте, залишається велика кількість проблем, що безпосередньо пов'язані з процесом навчання міжкультурній комунікації в умовах вищої школи.

Так, Б. Єрасов виокремлює два фундаментальні наукові підходи щодо окреслення проблем міжкультурної комунікації: інструментально-прагматичний та розуміючий / усвідомлюючий. Щодо першого підходу, можемо підкреслити, що він спрямований на досягнення інструментально-значимого практичного результату, тобто на успішну адаптацію індивідів до іншомовного середовища. Відносно другого підходу, зауважимо, що він дозволяє аналізувати зміни у культурі й особистості, які відбуваються в наслідок контакту/ зустрічі з іноземним партнером, з «іншим», перспективи розвитку здатності до міжкультурної комунікації, формування особистості як посередника між культурами. Основою даного підходу є ідея необхідності збереження самобутності і в той же час співіснування, взаємодії культур. Бачення динаміки процесу міжкультурної комунікації з цих позицій передбачає безперервний розвиток і вдосконалення якості спілкування, формування позитивного ставлення до відмінностей з метою зростання взаєморозуміння культур в різних сферах і на різних рівнях [2, с. 442-444]. Очевидно, що саме розуміючий / усвідомлюючий підхід до проблем міжкультурної комунікації є найбільш перспективним, далекосяжним.

Серед ключових проблем навчання міжкультурній комунікації в умовах вищої школи можемо виділити наступні: по-перше, необхідність

переосмислення процесу навчання та формування нового більш ширшого, фундаментального погляду на навчання іноземним мовам як «опорному містку» для налагодження різного рівня зв'язків і комунікацій у сучасному глобалізованому суспільстві; по-друге, навчання мови у тісному зв'язку з культурою, країни мова якої вивчається, навчання культурній грамотності; по-третє, навчання ефективній міжетнічній взаємодії за умови уникнення етноцентризму. Вважаємо за доцільне, детально зупинитись на кожній з вищевказаних причин.

Щодо першої проблеми, зазначимо, що нині виникає потреба у створенні нового підходу до навчання іноземним мовам з вектором на вихід її за межі навчання простій, механічній передачі й отримання інформації, знань іноземною мовою, до більш глибокого, фундаментального – наведення «мостів» продуктивної взаємодії, уникненню різного роду міжкультурних конфліктів, інтегрування до світового простору, а, отже, навчання іноземній мові як засобу міжкультурної комунікації.

Я. Коменський звів правила оволодіння собою у відносинах з іншою людиною, правила спілкування, які нині можна застосувати у навчанні міжкультурній комунікації, що допоможе уникнути непорозумінь й забезпечить результативну комунікативну взаємодію.

Серед основоположних правил учений виокремлює наступні [4, с. 379-380]: розсудливе застосування мови у спілкуванні; необхідність говорити по справі; відповідність мови обставинам, за яких відбувається спілкування: хто говорить, що, чому, коли, де; необхідність говорити не все, що людина може чи знає, а, виключно, що доречно; мова має погоджуватись з думкою як мовця, так і слухачого.

Докладно розглянемо вищевказані правила адаптувавши їх до міжкультурної комунікації.

Перше правило, розсудливе застосування мови, ми перш за все пов'язуємо з опануванням комунікативних засобів і вмінням правильно використовувати та пристосовувати їх в залежності від різних ситуацій

міжкультурного спілкування.

Друге (необхідність говорити по справі) полягає у вмінні правильно визначити частку говоріння і слухання в залежності від ситуації і культурних норм середовища спілкування, а також здатності інтерпретувати специфічні для даної культури сигнали готовності співрозмовника почати комунікацію або, навпаки, небажання спілкуватися.

Щодо третього правила, то очевидно, що спілкування зазвичай проходить у контексті, тобто пов'язане з певною ситуацією. За твердженням О. Садохіна, контекст спілкування завжди несе смислове навантаження [5, с. 131]. Відтак, у процесі комунікації, у тому числі й міжкультурної, не можна нехтувати врахуванням умов спілкування, які відбувається у визначеному місці й часі, з використанням певних засобів комунікації.

Четверте правило – необхідність говорити не все, що людина може чи знає, а, виключно, що доречно. У процесі міжкультурної комунікації виникає потреба у здатності спрямувати бесіду в потрібне русло, подавати та вірно інтерпретувати сигнали зміни комунікативних ролей, умовні знаки для завершення чи початку спілкування. Я. Коменський зауважує, що важелом, який відкриває рух і замикає його, є розум, і визначає, чого, де, у якій міру треба бажати чи уникати [3, с. 277]. У процесі міжкультурної комунікації необхідно зберігати прийняту в даній культурі комунікативну дистанцію. Більш того, необхідно завжди бути готовим до коригування/ поліпшення власної комунікативної поведінки.

П'яте правило – мова має погоджуватись з думкою як мовця, так і слухачаючого. Це означає вміння адекватно висловити свою думку і розуміти думку співрозмовника. Між тим, необхідно завжди розглядати різні культурні явища та представників інших культур з позицій емпатії, приймати нові знання про чужу культуру як «фундамент» для більш глибокого її пізнання.

Іноземна мова, не повинна сприйматися студентами як навчальна дисципліна, предмет, вона має зайняти більш високе положення – як невід'ємна частина сучасного життя, не просто засіб спілкування, а й самореалізації,

самовдосконалення, професійного росту. Ми цілком погоджуємось з Я. Коменським, який вважав, що справжньою школою є істинна майстерня людей, у якій, уми вихованців опромінювалися б блиском мудрості, для того щоб швидко проникати в усе явне і таємне [3, с. 299]. Виходячи із сказаного вище, завданням вищої освіти є формування широко освіченого професіонала, який гармонійно поєднує у своєму арсеналі як ґрунтовну підготовку з фаху, прагнення до постійного самовдосконалення, так і знання, не просто іноземної мови, але й уміння вміло володіти стратегіями і тактиками, основними правилами міжкультурної комунікації й взаємодії із закордонними партнерами.

О. Садохін підкреслив, що мова володіє функцією збереження і трансляції культури, традицій і суспільної свідомості відповідного етносу або нації [5, с. 96]. Разом з цим, у культурі і мові кожного народу присутні як універсальні (загальнолюдські), так і національно-специфічні значення, перші слугують фундаментом міжкультурної комунікації, останні є очевидною перешкодою (мовним бар'єром) до міжкультурного взаєморозуміння, так як можуть інтерпретуватись, усвідомлюватись неоднаково.

Саме тому, задля забезпечення ефективності процесу міжкультурної комунікації варто будувати процес навчання іноземної мови у тісному зв'язку з культурою країни, мова якої вивчається.

Я. Коменський зазначав, що, як у природі усе взаємопов'язано, так і у навчанні все повинно мати зв'язок, одне зв'язуватись з іншим [3, с. 336]. Він підкреслював, що міцним може бути тільки те, що тісно пов'язане у всіх своїх частинах [там само, с. 353]. Саме тому, можемо зробити висновок, що мову обов'язково необхідно вивчати у нерозривному, тісному взаємозв'язку з культурою, історією, літературою, традиціями, звичаями країни, мова якої вивчається. Більш того, на кожному занятті студент має поступово заглиблюватись у культуру, пізнавати, знайомитись з новим світом, що у подальшому під час реальної міжкультурної комунікації сприятиме уникненню плутанини, непорозумінь і навіть конфліктів. До того ж, як писав Я. Коменський, треба рухатись уперед не поспішаючи, від більш легкого до

більш складного [3, с. 339]. Учений справедливо відзначив необхідність удосконалення мов протягом життя [там само, с. 295] й вважав, що мову необхідно розвивати задля того, щоб наше спілкування з людьми було розумним, захоплюючим і приємним. Він підкреслив, що саме словом виховують для того, щоб ми вміли розуміти, діяти і говорити [4, с. 447].

Крім того, дослідження процесів міжкультурної комунікації піднімають проблему формування культурної грамотності особистості. Е. Хірш розробник цього поняття зауважив, що для успішного володіння мовою необхідно глибоке знання різних культурних символів відповідної національної культури. Культурна грамотність, на думку Е. Хірша, дозволяє нам передавати і отримувати складну інформацію усно й письмово, у часі і просторі [6, с. 2-3].

Таким чином, в нових умовах викладання іноземних мов у вищій школі необхідно приділяти особливу увагу вивченню картини світу носіїв мови, в першу чергу їх культури в широкому етнографічному сенсі слова, їх способу життя, особливостей національного характеру і менталітету, національно-специфічних особливостей мислення, що сприятиме формуванню культурної грамотності й сприятиме більш глибокому розумінню закордонних партнерів по комунікації, а, відтак, і загальній успішності усього процесу міжкультурної комунікації.

Важливе питання, яке необхідно розглянути у межах навчання майбутніх фахівців міжкультурній комунікації в умовах вищої школи є етноцентризм.

Феномен етноцентризму був притаманний багатьом народам ще з давніх-давен і проявлявся у більшій чи меншій мірі у різні періоди історії розвитку людства. На жаль, і у наш час явище етноцентризму зустрічається у багатьох народів у різних регіонах світу.

О. Садохін розглядає поняття «етноцентризм» як властивість свідомості людини сприймати й оцінювати навколишній світ з точки зору переваг традицій і цінностей власної етнічної групи над іншими [5, с. 249]. Ф. Бацевич зазначає, що «етноцентризм (у спілкуванні)» перш за все пов'язаний з етнічними стереотипами і упередженнями, «що виявляються в оцінці

відмінностей між етносами за принципом «ми – кращі, вони – гірші»» [1, с. 52-53]. Я. Коменський справедливо відмічав, негативний вплив цього явища, зауважуючи, що люди хвалять здебільшого своє й поблажливі до свого [4, с. 303].

За твердженням О. Садохіна, однією з форм етноцентризму є заперечення будь-яких культурних відмінностей між народами. Етноцентрична особистість не сприймає існування культурних відмінностей. [5, с. 86-87]. Не бажання визнавати культурну різноманітність та несхожість проявлятися як через ізоляцію, так і через сепарацію. Ізоляція розуміється насамперед як фізична відокремлення/ відгородження народів і культур, що сприяє розвитку етноцентризму: людина не стикається з іноземними представниками, немає необхідності замислюватися про культурні відмінності. Сепарація являє собою зведення фізичних або соціальних бар'єрів для створення дистанції від усього, що відрізняється від власної культури [5, с. 88].

Я. Коменський, ще за довго до появи перших спроб досягнути основні проблеми, що пов'язані з процесом міжкультурної комунікації, підкреслював необхідність повернення людей і всіх людських справ до гармонії через шлях єдності, шлях простоти, шлях добровільності. Вчений акцентував на необхідності повернутися від множинності, в яку ми впали, до єдності,— тобто від нескінченних часткових прагнень / поривань, на які ми нескінченно розкидаємося, до єдиної загальної турботи про загальний порятунок [4, с. 305-306].

Таким чином, з ціллю уникнення руйнування взаємодії, процесу спілкування учасників різних етносів етноцентризмом, у рамках навчання міжкультурній комунікації необхідно у межах вищої школи сформувати шанобливе ставлення як до своєї, так й інших націй. Проблема виховання у майбутніх фахівців терпимості до інших культур, пробудження зацікавленості, поваги, емпатії, толерантності є одними із стрижневих задля подолання етноцентризму. Я. Коменський стверджував, що людина насолоджується

гармонією, палко прагне до неї й сама вона і всередині і зовні є гармонією [3, с. 276-277].

Ураховуючи висновки Я. Коменського, важливо навчити студентів вибудовувати процес міжкультурної комунікації гармонійно. Треба щоб вони засвоїли, що під час взаємодії з іноземним партнером необхідно дотримуватись основних правил міжкультурної комунікації, розуміти одне одного, а не критикувати, сприймати відмінні риси, не як недоліки, а як особливості, характеристики, що допоможуть, дозволять пізнати краще як партнера по комунікації, так і його культурні установки, традиції, стиль спілкування, поведінку, національні особливості, його мовну картину світу, а отже, сприятимуть єдності у різноманітті, взаєморозумінню, утворенню продуктивної міжкультурної комунікації, створять підґрунтя для успішної адаптації у новій національній лінгвокультурній спільності. З цією метою як організація навчального процесу у вищій школі, так і побудова всієї освітньої траєкторії майбутніх висококваліфікованих фахівців повинні неодмінно базуватися на принципах культуроцентризму і культуроорієнтованості.

Література

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Ерасов Б.С. Социальная культурология : учебн. для студ. высш. уч. заведений / Б. С. Ерасов. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 591 с.
3. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – 656 с.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. Т. 2. – М. : Педагогика, 1982. – 576 с.
5. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учебное пособие / А.П. Садохин. – М. : КИОРУС, 2014. – 254 с.
6. Hirsh E.D. Cultural Literacy / E.D. Hirsh. – N.Y., 1988. – P. 2-3 .